

Het meest originele aspect van het boek zit niet in de vondst die de hoofdtitel suggereert. Dat het wel en wee van de vissers afhankelijk was van veranderingen in de natuurlijke omgeving (de 'Scylla') en ontwikkelingen op de markt (de 'Charybdis') is niet echt een verrassende ontdekking. Veel interessanter is, ten eerste, dat Van Ginkel laat zien dat de Texelaars méér dan een speelbal van de externe omstandigheden zijn geweest; ze schakelden gemakkelijk van de ene naar de andere inkomstenbron over en wisten telkens weer nieuwe 'aanpassingsstrategieën' te verzinnen. En ten tweede: dat hij concreet de pad-afhankelijkheid van de ontwikkelingen binnen de vissersgemeenschappen kan aantonen. Het ontstaan van de cultuurverschillen tussen Oudeschild en Oosterend blijkt voor een belangrijk deel verklaard te kunnen worden uit een opeenvolging van toevallige factoren als de omvang van het kindertal, de afstand tot de haven en de aanwezigheid van een handvol charismatische figuren.

Het betoog van Van Ginkel maakt over het geheel een overtuigende indruk. Wat hij over het denken en doen van de Texelse vissers te zeggen heeft, is van meer dan lokaal belang. Niemand die zich met het *commons-debat* bezighoudt, kan de uitkomst van deze *casestudy* met goed fatsoen negeren. De theoretici zullen zich weer eens moeten bezinnen. De Texelaars zelf hebben er trouwens ook iets aan. Van Ginkel heeft en passant het nodige toegevoegd aan de kennis van de lokale cultuur en historie.

Daarmee is niet gezegd dat de argumentatie op alle punten relevant of volledig is. Zo vertoont Van Ginkel een wat byzantijns citeergedrag, dat de zeggingskracht van zijn verhaal eerder verzwakt dan versterkt. Hij heeft vaak de neiging dekking te zoeken achter een haag van citaten van (veelal buitenlandse) antropologen en sociologen, die zelden iets toevoegen aan wat hij zelf heeft bedacht, gevonden en geformuleerd maar de tekst meer dan eens haast ondoordringbaar maken van de wieroeklucht. Zulke gezagsargumenten heeft de auteur in wezen niet nodig. Aan de andere kant heeft hij de analyse van het gedrag van zijn vissersvolk niet zo ver doorgevoerd als wenselijk èn mogelijk was geweest. De argumentatie mist in zekere zin de *finishing touch*. Om exact vast te stellen hoe vissers aan hun inkomen kwamen, hoeveel ze in de loop van de tijd verdienden en om welke reden ze op een bepaald moment van de ene bron van inkomsten naar de andere switchten, had de auteur eigenlijk ook een poging moeten wagen om voor een aantal van zijn Oosterenders en Oudeschilders een reconstructie van de individuele arbeids- en levenscyclus te maken. Gezien het ruime aanbod aan bronnen en de relatief beperkte omvang van de onderzochte groep zou zo'n studie op actor-niveau waarschijnlijk een goede kans van slagen hebben gehad. De analyse zoals die er nu ligt speelt zich wat teveel op het macro-niveau af. Desondanks is *Tussen Scylla en Charybdis* een nuttig en leerzaam boek.

C. A. Davids

A. F. J. van Kempen, *Gouvernement tussen Kroon en Statenfacties. De positie van vier gouverneurs in het politieke krachtenveld van Noord-Brabant 1813-1830* (Dissertatie Tilburg 1988; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1988, xxxiv + 386 blz., ISBN 90 70641 26 7); J. H. M. Wieland, e. a., ed., *De gouverneurs in de beide Limburgen 1815-1989* (Werken uitgegeven door Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap XI; Maastricht: LGOG, 1989, 408 blz., ISBN 90 71581 03 9); J. W. Janssens, *De commissaris van de koningin. Historie en functioneren* (Dissertatie Leiden 1992; 's-Gravenhage: VNG, 1992, xiii + 455 blz., ISBN 90 322 3318 1).

Wie zich wilde oriënteren over de functie van gouverneur der provincie en commissaris des konings raadpleegde de inleiding van A. J. C. Rüter op het eerste deel van de *Rapporten van de*

gouverneurs in de provinciën (1941) en twee oude dissertaties van D. A. Koenen (1862) en A. J. M. Vos de Wael (1888). Daarnaast stond een enkele kleine studie ter beschikking. In die situatie is de laatste jaren verandering gekomen.

In zijn Tilburgse dissertatie behandelt Van Kempen de bevoegdheden van het gouverneursambt, de politieke verhoudingen in Noord-Brabant in de periode 1813-1830 en de positie die de vier gouverneurs uit die jaren *realiter* bekleedden. Het boek is een interessante bijdrage niet alleen aan de institutionele, maar ook aan de politieke geschiedenis van de negentiende eeuw. Drie van de vier gouverneurs werden immers door Willem I om politieke redenen overgeplaatst. Van Kempen berekent dat in het hele Koninkrijk tussen 1814 en 1830 in negentien provincies 31 gouverneurs werden vervangen, van wie achttien om politieke redenen.

Volgens de instructies van 1814 en 1820 was de gouverneur in de eerste plaats de vertegenwoordiger van de vorst in de provincie. De behartiging van de provinciale belangen kwam op de tweede plaats. Als voorzitter van de Staten en de Gedeputeerde Staten gaf de gouverneur bij het staken der stemmen de doorslag. Hij was bevoegd besluiten der Staten en andere colleges te schorsen en bij de koning tot vernietiging voor te dragen. Deze tweeledige taak kon tot fricties leiden.

Hoewel hij niet de beschikking had over persoonlijke archieven van de gouverneurs slaagt Van Kempen erin aardige portretten te schetsen van zijn vier sujetten: de protestantse ex-prefect Hultman, de enige gouverneur die in 1814 werd benoemd in een provincie waaruit hij niet afkomstig was, de katholieke Zuid-Nederlander Holvoet, ook hij oud-prefect, administratief begaafd maar stuurs en ontafisch, de protestantse jonkheer Van Vredenburg, ex-onderprefect en departementsambtenaar, wiens bewind voor de Noord-Brabanders een verademing was vergeleken met dat van zijn voorganger, en de katholieke Zuid-Nederlandse burggraaf Van der Fosse, oud-prefect en oud-gouverneur. Hultman werd ontslagen wegens kindsheid; Holvoet werd overgeplaatst naar West-Vlaanderen, Van Vredenburg naar Zeeland en Van der Fosse naar Antwerpen.

Voor de degradatie van Van Vredenburg geeft de auteur de gelegenheid het gouverneurschap in een politieke context te plaatsen. In 1825 hief Willem I bij koninklijk besluit de kleinseminaries op. In hun plaats kwam het collegium philosophicum, een rijksopleiding voor katholieke geestelijken in Leuven. De Noord-Brabander Van Sasse van Ysselt hield in de Tweede Kamer een meer dan twee uur durende redevoering tegen dit besluit dat ook het kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michiëlsgestel trof. Het jaar daarop deed M. de Wijs aan de Staten van Noord-Brabant het voorstel in een adres bij de koning op herziening van het onderwijsbesluit aan te dringen. Met 25 tegen 14 stemmen besloten de Staten dat een dergelijk adres binnen hun bevoegdheden lag. De sluiting van Beekvliet werd blijkbaar ook afgekeurd door protestantse Statenleden want de tekst van het adres werd zelfs met 38 tegen 2 stemmen goedgekeurd. De disciplinaire gevolgen bleven niet uit. De verbolgen koning plaatste de gouverneur, die niet had ingegrepen, over naar Zeeland en de belastingambtenaar H. de Wijs, evenals zijn broer Statenlid, naar Friesland. Van Vredenburg gehoorzaamde. De Wijs nam ontslag als rijksambtenaar en bleef een belangrijke rol spelen in het proces van politisering dat steeds manifester op gang kwam. Hij kan als de winnaar van het Brabantse tumult worden beschouwd. Hij werd de man achter de *Noord-Brabander*, aan welke krant Van Kempen wel wat meer aandacht had kunnen besteden.

Noord-Brabant gold als een lastige provincie. Het gewest kende voor 1795 geen politiek centrum, de ontvoogding als generaliteitsland was vrij recent, er was weinig bestuurlijke traditie en de interne verhoudingen na 1813 waren allesbehalve stabiel. De Oost-Brabantse enclaves die niet tot Staats-Brabant hadden behoord, zoals Boxmeeren Gemert, leverden opmerkelijk veel bestuurders. De rivaliteit tussen de Meierij, de Baronie en het Markiezaat bij verkie-

zingen voor de Staten was evident. Het aantal protestanten in de Staten liep terug van 21 in 1815 tot 11 in 1829. De tegenstelling katholiek versus protestant maakte plaats voor een nieuwe controverse: regeringsgezind versus oppositioneel.

De auteur plaatst de benoemingen van de Noord-Brabantse gouverneurs in een algemeen kader. Zijn onderzoek krijgt daardoor meer dan regionale betekenis. In 1814 en volgende jaren had Willem I een voorkeur voor inheemse gouverneurs, maar in het kader van amalgamaïsering en prefectionering koos de koning vanaf 1825 consequent voor 'vreemdelingen'. Op deze politiek zou Thorbecke zich in 1852 beroepen om Willem III, die groot respect had voor zijn grootvader, bij de benoeming van een commissaris in Gelderland over de streep te trekken.

De bundel over de gouverneurs van de Belgische en Nederlandse provincies Limburg, verschenen ter gelegenheid van de herdenking der scheiding van beide gewesten, bevat 23 biografieën. De redactie beoogt zo een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van beide Limburgen. De stand van het onderzoek laat voorsnog niet meer toe. Zelfs kon niet voor alle gouverneurs een biograaf worden gevonden. De functionarissen sedert 1940 moeten het doen met 'korte, encyclopedische artikelen'.

De in 1815 nieuw geformeerde provincie Limburg behoorde in het Verenigd Koninkrijk tot de zuidelijke gewesten. De eerste gouverneur, De Brouckère, was afkomstig uit West-Vlaanderen. Hij had geen ervaring als prefect en beschikte over weinig administratieve capaciteiten. De Brouckère was een typische vertegenwoordiger van de koning die de Staten kort hield. Hij oefende invloed uit op de verkiezingen voor de Tweede Kamer, maar kon in 1828 de verkiezing van Surlet de Chokier niet voorkomen. In tegenstelling tot wat in de literatuur wordt aangenomen vroeg De Brouckère niet om ontslag. Willem I promoveerde hem echter weg naar de Eerste Kamer en plaatste de gouverneur van Henegouwen tegen diens zin over naar Limburg. De Beeckman was in Limburg nog korter in functie dan in Henegouwen. Tijdens de revolutie van 1830 koos de provincie voor België. Alleen de vesting Maastricht en Sint-Pieter bleven voor Oranje behouden. De Beeckman werd in november door het voorlopig bewind in Brussel ontslagen, in april 1831 door Willem I.

In de bundel volgt nu een parallelle reeks van Belgische en Nederlandse gouverneurs. Niet alle schetsen munten uit door evenwichtigheid. Het biografietje van De Lamberts door Kellens telt ruim vijf pagina's tekst, waarvan ruim een pagina gewijd is aan de jaren dat hij gouverneur was in Hasselt (1834-1843). Dat is niet veel. De biografie van Ruijs de Beerenbrouck door Beekelaar heeft een vergelijkbare onevenwichtigheid: de inleiding is ongeveer twee keer zo groot als het gedeelte dat gewijd is aan het gouverneurschap. Mede door het ontbreken van persoonlijke papieren komen de Belgische biografieën niet goed uit de verf. De samenvatting van de jaarlijkse toespraken der gouverneurs vormt weinig boeiende lectuur. Over het algemeen zijn de Nederlandse biografen beter geslaagd in hun taak. Dat geldt in het bijzonder voor de biografie van Van der Does de Willebois, gouverneur van 1856 tot 1874, door de oud-rijksarchivaris Smeets die over een uitvoerige documentatie kon beschikken.

De bundel geeft verspreid aardige informatie. Gericke van Herwijnen, de gouverneur van de in 1839-1840 opnieuw gevormde Nederlandse provincie Limburg, kwam in 1844 in botsing met Willem II en de minister van binnenlandse zaken toen hij twee adressen van Gedeputeerde Staten aan de koning en de Tweede Kamer tegen het belastingsplan van Van Hall verzond. De woedende koning wilde hem op staande voet ontslaan. Uiteraard is dit conflict een kolfje naar de hand van Gericke's biograaf Van Kempen. De parallel met Van Vredenburg in 1826 ligt voor de hand. Curieus is een lijst met maar liefst twintig kandidaten voor het vacante gouverneurschap die minister Schimmelpenninck van der Oye in 1846 aan de koning voorlegde. Daarop prijkte onder anderen 's konings kamerheer Mackay. Een antirevolutionair in Limburg! Benoemd werd Van Meeuwen, die op het lijstje niet voorkwam. De verslagen van de Provincie-

raad van de Belgische provincie Limburg verschenen sedert 1888 ook in het Nederlands, vanaf 1921 werd er maar één editie gepubliceerd waarin de taal van de sprekers werd gerespecteerd, maar het Nederlands als voertaal gold.

De zuiveringsproblematiek na de Tweede Wereldoorlog wordt voor Nederlands Limburg besproken, voor Belgisch Limburg niet. Een vergelijkende bijdrage over het gouverneursambt in België en Nederland ontbreekt. De verwijzing naar literatuur volgt niet altijd dezelfde methode. Hadden hier geen taken gelegen voor de redactie? Hoe dit ook zij, de fraai uitgegeven, rijk geïllustreerde bundel, die te lang op bespreking heeft moeten wachten, zal zijn nut zeker bewijzen.

In zijn Leidse dissertatie doet Janssens verslag van zijn onderzoek naar de rol van de commissaris van de koningin in het openbaar bestuur en de geschiedenis van het ambt. Het boek heeft dus een historische component, maar de nadruk ligt op het recente verleden en het heden. De auteur heeft maar liefst 102 interviews met 94 personen gehad. Die gesprekken leveren sappige verhalen op, bijvoorbeeld over de eigenzinnige improvisaties van Van Agt als commissaris in Noord-Brabant, een *traveller* die zijn deerniswekkend ambt na een paar jaar voor gezien hield.

Janssens is een moedig man die een groot onderwerp heeft aangedurfd. Hij is geen historicus. Men hoeft echter geen historicus te zijn om te weten dat Willem I in 1815 niet werd gekroond. Het Nederlandse staatsrecht kent geen kroning. Zo zijn er wel meer krasjes in dit boek, maar het zou kinderachtig zijn om daar lang bij stil te staan. Het valt de auteur niet kwalijk te nemen dat hij zich voor de geschiedenis van het ambt van commissaris heeft gebaseerd op de literatuur. Maar de manco's in die literatuur vinden hun pendant in de lacunes in zijn historische uiteenzettingen. Voor de eerste helft van de negentiende eeuw komt de auteur, dankbaar gebruik makend van de publicaties van Van Kempen en Rüter, nog goed weg, maar na het midden van de eeuw maakt hij via enkele beschouwingen een grote sprong naar het midden van de twintigste eeuw of nog later. Er blijft dus nog wel wat te doen.

De functie van gouverneur kende in de eerste helft van de vorige eeuw een zeker dualisme, maar de functionaris was vooral de man des konings in de provincie. Dat dualisme bleef na de grondwetsherziening van 1848 onder gewijzigde verhoudingen bestaan. Langzamerhand raakten de controlerende taken op de achtergrond en werd de commissaris, zoals hij sedert Thorbeckes provinciewet van 1850 heette, een provinciaal bestuurder. In de analyse van de ontwikkelingen sedert 1945, misschien nog beter 1962 (toen pas werd de instructie van Thorbecke uit 1850 vervangen), lijkt mij de kracht van dit boek te liggen. Het ambt veranderde opnieuw van karakter toen het evolueerde tot een coördinatie- en bemiddelingsfunctie tussen de verscheidene bestuurslagen. Bestuurders en bestuursdeskundigen zullen het met vrucht raadplegen.

Dat betekent niet dat een historicus in dit boek niets van zijn gading zal vinden. Tijdens zijn eerste ministerschap heeft Thorbecke het ontslag van vier commissarissen doorgezet. Deze ontslagen passen in een personeelspolitiek die mij aan het *spoils system* doen denken. Het is uitermate boeiend bij Janssens te lezen dat Willem III in 1856 overwoog vier van de vijf op voordracht van Thorbecke benoemde commissarissen te ontslaan! Interessant is ook dat Juliana in 1959 de benoeming van Struycken tot commissaris in Noord-Brabant als opvolger van De Quay blokkeerde. Signaleerde Van Kempen een toeneming van het aantal edellieden onder de gouverneurs, Janssens constateert dat in 1936 tien van de elf commissarissen van adel waren. Wat ik in de bundel over de beide Limburgen node heb gemist, vind ik in zijn boek verspreid in verscheidene noten: een (noodgedwongen summiere) vergelijking tussen het ambt in Nederland en België. Deze recensent is Janssens dankbaar.

E. W. A. Henssen, *Uit de geschiedenis der Nederlandse geologische wetenschappen* (Groningen: Styx publications, 1995, ix + 118 blz., f31,80, ISBN 90 72731 92 5).

Bij dit boek ontkomt de recensent er nauwelijks aan het gebodene voor een deel als een gegeven paard te beschouwen dat men niet al te kritisch in de bek moet kijken. Het voorwoord reveleert dat de auteur door de commissie geologiegeschiedenis van de KNAW werd gevraagd de geschiedenis van de Nederlandse geologie tussen 1815 en 1990 te schrijven. Hoewel de fondsen voor het project nog ontbraken, ging de auteur voortvarend aan de slag. En u verwachtte het al, de financiering kwam uiteindelijk niet rond. Met enkele her en der bijeenvergaarde subsidies wist de auteur het reeds verzamelde materiaal toch nog te bewerken tot een tweetal afgeronde artikelen, en die vormen te zamen dit boek. Men kan zich afvragen of de artikelen niet net zo goed in een tijdschrift gepubliceerd hadden kunnen worden, en of de boekvorm misschien voor betere tijden bewaard had moeten blijven, maar hoe dan ook is het prettig dat de vruchten van de aanzienlijke hoeveelheid werk die al was verricht niet verloren gaan.

Henssens eerste artikel betreft de beoefening van de geologische wetenschappen aan de Groninger universiteit sinds 1877. Onderwijs en onderzoek van de hoogleraren geologie staan in de beschrijving centraal, en daarnaast is er aandacht voor de collecties, laboratoria en gebouwen. Hoogtepunt in de beschrijving is de periode dat de scepter werd gezwaaid door Ph. H. Kuenen, de roemruchte hoogleraar die niet alleen wat akkefietjes met W. F. Hermans uitvocht, maar ook een internationaal hooggewaardeerd geleerde was.

Het tweede artikel draait om de pogingen die in de jaren twintig werden ondernomen om de Nederlandse geologie te concentreren en over de rol die de Bataafsche Petroleum Maatschappij hierbij speelde. En passant levert dit tevens interessante informatie op over de procedures bij de benoeming van de opvolgers van de hoogleraren Wichmann en Dubois, respectievelijk in Utrecht en Amsterdam. Henssen laat in dit artikel zien dat er achter de schermen fundamentele meningsverschillen werden uitgevochten waarover de bestaande historische literatuur met geen woord rept.

Vanwege het vele nieuwe, uit inventief archiefonderzoek verkregen materiaal dat in deze studies wordt gepresenteerd, kan men met deze uitgave, ook om de hierboven vermelde reden, alleen maar tevreden zijn. Maar tegelijk is het overduidelijk dat er, met meer tijd en middelen, veel meer uit het materiaal te halen was geweest. Zoals het nu is, volgt Henssen het stramien van de traditionele universiteitsgeschiedenis, waarbinnen de *faits et gestes* van de hoogleraren en universiteitsbestuurders het middelpunt vormen. Hij citeert kwistig en laat het verhaal vooral door zijn bronnen vertellen. Hij interpreteert weinig, bekommert zich nauwelijks om de bredere maatschappelijke context waarbinnen zijn geleerden opereerden en laat punten die schreeuwen om nadere analyse zonder commentaar passeren. Tot de laatste categorie behoort bijvoorbeeld de discussie over zuivere versus toegepaste wetenschap die in het tweede artikel voortdurend doorklinkt, en die in Nederland in die tijd in veel breder verband werd gevoerd. Ook behoort hiertoe de voortdurend gewekte indruk dat partijpolitieke belangen een rol in het concentratiedebat speelden. Henssen is vast wel van plan geweest dit allemaal nader uit te werken. Maar de lezer heeft daar niet veel aan; die kan op zijn best constateren dat het boek naar meer smaakt.

B. Theunissen

C. Fasseur, *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam: Bert Bakker, 1995, 313 blz., ISBN 90 351 1500 7).

Het boeiende van een bundel opstellen van één auteur is dat je beter dan bij een monografie